

به نام خدا

موضوع نماز شب و چالش های فضای مجازی

نویسنده: ثمیه خیری

حوزه علمیه ی الزهراء میاندوآب

چکیده

بدون شک در آیین اسلام و بر اساس تاکید ائمه اطهار (علیهم السلام) در احادیث، نماز شب مهم‌ترین نماز مستحبی می‌باشد که آثار و برکات آن هم در دنیا و هم در آخرت بسیار است. میزان تاثیر نماز شب در مقدار روزی و برآورده شدن حاجات به قدری زیاد است که در حدیث آمده: «هر کس نماز شب بخواند و در روز بگوید که گرسنه هستم یا غذا و روزی ندارم، او را تکذیب کنید.» خواندن نماز شب بر پیامبر اکرم (ص) واجب بوده و بر سایر مؤمنان نیز مستحب است. در روایات بر اهمیت آن به حدی تأکید شده که آن را شرف مؤمن، کفاره گناهان، برطرف کننده وحشت قبر و ضامن روزی معرفی می‌کنند و حتی توصیه می‌شود که در صورت گذشتن وقت آن، قضای آن نیز خوانده شود! طرف دیگر آسیب‌های اجتماعی و بررسی این آسیب‌ها از مباحثی است که در سال‌های اخیر مورد توجه کارشناسان علوم اجتماعی قرار گرفته و بسیاری از آنان در صدد شناخت آسیب‌ها و راه‌های رفع یا کاهش آن‌ها بوده‌اند. اما در سال‌های اخیر این آسیب‌ها با تاثیر پذیرفتن از تکنولوژی‌هایی نظیر اینترنت، شبکه‌های اجتماعی و شبکه‌های ماهواره‌ای، از گستردگی و عمق بیشتری برخوردار شده و حتی گاه شکل تازه‌ای به خود گرفته است در این پژوهش به بررسی تاثیر نماز بر آسیب‌های اجتماعی و فضای مجازی خواهیم پرداخت.

واژگان کلیدی : نماز شب، فضای مجازی، آسیب اجتماعی

نماز یکی از فرائض مهم و سازنده در دین اسلام است که به عنوان یکی از ارکان دین و نیز عامل مؤثری در برقراری ارتباط بین پروردگار عالم و بندگان است. اهمیت این عبادت خاص، به حدی است که از آن به عنوان ستون و عمود دین یاد شده است. چنانچه رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرمایند: «الصلوة عماد دینکم»؛ نماز پایه و ستون دین شماست. از این رو، اعتلای فرهنگ نماز و ترویج آن، در جامعه‌ای که مزین به نام باشکوه اسلام است، یکی از ضروریات حیاتی به شمار می‌رود. اما، در عصر کنونی این امر، با چالش‌ها و موانع بسیاری روبروست. ما در این نوشتار قصد داریم تا به بررسی چالش‌ها و فرصت‌های ترویج فرهنگ نماز در بین نسل جوان بپردازیم. همراه ما باشید. امروزه گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات به گونه‌ای است که در هر کجای زندگی انسان جلوه‌های حضور این فناوری به چشم می‌خورد. اینترنت و سرویس‌های ارائه‌شده در قالب آن در عین حال که ابزار مفیدی برای کسب و تبادل اطلاعات است، اما می‌تواند مخرب نیز باشد^(۱)

در سال‌های اخیر مسائلی همچون مشکلات اجتماعی، ناهنجاری‌های اجتماعی و مفاسد اجتماعی به شکل آسیب‌های اجتماعی از اهمیت خاصی برخوردار شده است. با توجه به عصر ارتباطات و فناوری مشکلات اجتماعی نیز شکل و فرم دیگری یافته است و در عناوین مواد مخدر، تلفن همراه، رایانه و اینترنت و غیره به شکل پیچیده‌های مطرح است^(۲)

بروز آسیب‌های نوظهور می‌تواند زمینه ساز نوع جدیدی از آسیب‌های اجتماعی باشد؛ به همین دلیل برنامه‌ریزی برای شناسایی، پیشگیری و کاهش آسیب‌های نوظهور لازم و ضروری است آسیب اجتماعی به عنوان یک تهدید جدی، سلامت افراد را با خطر مواجه می‌سازد و عوامل متعددی چون رشد بیرویه جمعیت، توسعه و گسترش شهرنشینی و ماشین‌شدن امور زندگی، ازهم پاشیدگی روابط متقابل بین افراد و تاثیر گروه همسالان در ایجاد و تشدید آن دخالت دارند که می‌توانند بر کیفیت زندگی نیز تاثیرگذار باشند. در بحث از آسیب‌های اجتماعی نیاز است تا به ریشه‌یابی عدم تعادل‌ها پرداخته شود. در بحث و بررسی ریشه‌ها، توسعه فناوری با برخورداری از پیشرفت‌های الکترونیکی مرزهای سنتی را عملاً از بین برده و شکاف‌ها اندک و شاید به هیچ تبدیل شده است. بررسی اثر پیشرفت تکنولوژی و ارتباطی بر تمام ابعاد حیات اجتماعی از جمله بعد فرهنگی مهم است^(۳)

^۱ جعفریان یاسر ح، خدایاری ن، حسن زاده ل. آسیب‌شناسی خانواده و فضای مجازی. مجله علوم تربیتی و روانشناسی. ۱۳۹۵؛ ۲(۴): ۱۵-۲۴.

^۲ شعاع کاظمی م، مومنی جاوید م. آسیب‌های اجتماعی نوپدید با تأکید بر نظریه‌های بنیادی و راهکارهای پیشگیرانه. تهران: آوای نور؛ ۱۳۹۴، ۵۰.

^۳ افخمی عقدا م، نعیم یآوری م، ملک ثابت ح، مهرپرور ا.ج، فلاحتی م، لاه م. بررسی رابطه آسیب‌های اجتماعی و کیفیت زندگی در شهر یزد. مجله علوم پزشکی دانشگاه شهید صدوقی یزد. ۱۳۹۴؛ ۲۴(۳): ۲۴۱-۵۰.

فلسفه نماز، روح، اساس، هدف، مقدمه و نتیجه آن یاد خدا است و این یاد، مقدمه اندیشه و این اندیشه، انگیزه کنش های همسو با باورها، ارزش ها و هنجارهای الهی و دورماندن از کنش های ناهمسو با آنها است. نماز، با یادآوری آغاز و پایان هستی و جایگاه انسان در این بین، به زندگی نمازگزار معنا میدهد و هویت دینی به او میبخشد. این معنا و هویت، از درون، کنش های او را در مسیرهای همنوایی با اوامر و نواهی الهی کنترل میکند. نماز، با تکرارشدن در فواصل مختلف و در هر شبانه روز پنج بار، نمازگزاران را از غفلت دور میکند. نماز، نیازهای معنوی نمازگزار را برآورده میکند، به او آرامش روحی میدهد و سبب میشود که در شرایط سخت مانند شکست های مالی، داغ دیدگی و غیره به سوی مسکن های کاذب و ناپهنجار نرود و آنان را مستعد پابندی به نظم اخلاقی و پرهیز از سودجویی فردی میسازد که عاملی جدی در وقوع آسیب های اجتماعی است. در برگزاری جمعی نماز، روحیه نوع دوستی و همیاری و حمایت اجتماعی تقویت میشود. این عناصر به نوبه خود، سبب تقویت همبستگی اجتماعی میشوند که این همبستگی اجتماعی و تقویت آن، زمینه کاهش تخلف از هنجارها است^(۴)

قدرت نماز در یاری انسان برای رویارویی با مسایل زندگی بسیار قابل توجه است. قرآن کریم میفرماید: "وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ" (البقرة، آیه ۴۵). "اتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ" (العنكبوت، آیه ۴۵). نماز ظرفیت هایی را برای جامعه ایجاد میکند که نتیجه آن سلامت و کاهش آسیب های اجتماعی در جامعه است. ظرفیت هایی که نماز در اختیار میگذارد و نسخه ای که براساس نماز در جامعه پیچیده میشود، مکانیزم هایی را برای بهبود وضعیت جامعه، راهکارهایی را برای کاهش آسیب ها و دستورالعمل هایی را برای ترمیم وضعیت نابسامان پیشنهاد میکند^(۵)

تعاریف نظری

نماز شب

^۴ داوری م، سلیمی ع. نماز و سازوکارهای پیشگیری از آسیب های اجتماعی. چاپ دوم. تهران: انتشارات نهاد فرهنگی، ستاد اقامه نماز. انتشارات؛ ۱۳۹۶

^۵ ساجدی ع، کوشا غ. نماز و آسیب های اجتماعی؛ با در نظر گرفتن طلاق، آسیب های جنسی و افول سرمایه اجتماعی. چاپ اول. نهاد فرهنگی، ستاد اقامه نماز؛ ۱۳۹۵.

نماز شب نمازی مستحب است که وقت ادای آن پس از نیمه شب شرعی تا طلوع فجر است. نماز شب بر پیامبر اکرم (ص)، واجب بوده و بر دیگران مستحب است و بر خواندن آن تأکید شده است. روایات بسیاری در فضیلت نماز شب و آثار آن وارد شده است. از جمله برترین نماز مستحب و از نشانه‌های شیعه واقعی شمرده شده است. نماز شب یازده رکعت است که به صورت پنج نماز دورکعتی و یک نماز یک‌رکعتی خوانده می‌شود. سه رکعت آخر فضیلت بیشتری بر دیگر رکعت‌ها دارد که شامل دو رکعت نماز شفع و یک رکعت نماز وثر می‌شود.

تأکید بر خواندن نماز شب

نماز شب، از نمازهای مستحبی است که در روایات بر خواندن آن تأکید شده است. از جمله پیامبر (ص) در وصیتش به امام علی (ع)، سه بار بر نماز شب سفارش کرده است. همچنین از آن حضرت خطاب به مسلمانان نقل شده است: «بر شما باد به نماز شب، اگرچه یک رکعت باشد؛ زیرا نماز شب انسان را از گناه باز می‌دارد و خشم پروردگار را خاموش می‌کند و سوزش آتش را در قیامت دفع می‌کند.» در کتاب‌های حدیثی بابی با عنوان «صلاة اللیل» به روایات این موضوع اختصاص دارد. (ع)

به گفته شیخ صدوق (درگذشت: ۳۸۱ق) محدث شیعه، نماز شب بر پیامبر (ص) واجب بود و بر دیگران مستحب است. شیخ مفید هم نماز شب را سنت مؤکد دانسته است. (۷)

مفهوم فرهنگ نماز

فرهنگ نماز به عنوان یک رکن مهم و اساسی از فرهنگ جامعه اسلامی، مشتمل بر مجموعه‌ای از اصول، ارزش‌ها و رویکردهای مرتبط با نماز است. این فرهنگ الهی، دارای دو بعد مهم و اساسی است؛

بعد ارزشها و اصول اخلاقی و دینی مرتبط با نماز

بعد مربوط به روش‌ها و فرآیندهای عملی انجام نماز

بعد ارزشها و اصول اخلاقی و دینی مرتبط با نماز

این بعد از فرهنگ نماز، با تأکید بر سرفصل‌های بزرگداشت و ترویج نماز به اعتلای فرهنگ نماز در جامعه می‌پردازد. از آن جمله است؛

^۶ صدوق، محمد بن علی، الخصال، تصحیح علی‌اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۶۲ ش.

^۷ صدوق، محمد بن علی، علل الشرائع، نجف، منشورات المكتبة الحیدریه.

در زمان مناسب نماز شب را به جای بیاورد فضای مجازی با ارائه محتوای سرگرم کننده و دنیای بی پایان اطلاعات و ذهن افراد را به گونه ای مشغول میکند که توانای تمرکز به عبادات را کاهش میدهد. انتشار شبهات دینی و دیدگاههای متفاوت از طریق فضای مجازی ممکن است به تردید در اعتقادات دینی فرد منجر شود.

راهکارهای موثر برای استفاده صحیح از فضای مجازی

یکی از راهکار موثر برای استفاده از فضای مجازی مدیریت زمان است افراد باید زمان هایی مشخصا برای استفاده از شبکههای اجتماعی و سرگرمیها در نظر بگیرند و از فعالیتهای آنلاین در ساعات شب که زمان انجام نماز شب است خودداری کنند.

آگاهی بخشی درباره اهمیت نماز شب و تاثیرات معنوی آن نیز می تواند کمک کننده باشد. برگزاری کارگاه ها و کمپینهای آنلاین برای تشویق به انجام نماز شب میتواند تاثیرات مثبتی در این زمینه داشته باشد. استفاده از اپیکیشنهای یاد اوری نماز نیز میتواند به فرد کمک کند تا این عبادت را فراموش نکند و آن را به طور مستمر به جا آورد.

در نهایت تقویت فرهنگ نماز شب در فضای مجازی از طریق اشتراک گذاری تجارب معنوی و تشویق به انجام این عمل عبادی میتواند تاثیرات مثبتی در افزایش توجه به عبادات در میان جوانان داشته باشد

آسیب های فضای مجازی

یکی از مهمترین آسیب ها اتلاف وقت و کاهش زمان خواب

استفاده بیش از حد از گوشی های هوشمند، شبکه های اجتماعی، وبازی های آنلاین زمان زیادی را در شب صرف می کند و این امر باعث می شود انسان نتواند در زمان مناسب نماز شب را به جای بیاورد

فضای مجازی با ارائه محتوای سر گرم کننده و دنیای بی پایان اطلاعات، ذهن افراد را به گونه ای مشغول می کند که توانای تمرکز به عبادت را کاهش می دهد

انتشار شبهات دینی و دیدگاه های متفاوت از طریق فضای مجازی ممکن است به تردید در اعتقادات دینی فرد منجر شود

نتیجه گیری

دین اسلام علاوه بر این که به تبیین دستورات دین و اشاعه آن‌ها امر و توصیه کرده است، همواره یک اصل مهم را در زندگی فردی و اجتماعی مورد توجه قرار داده و آن لزوم محافظت و نگاهبانی از خود و جامعه است.

نمی‌شود جوان در معرض تمام زمینه‌های ارتکاب به گناه باشد و در عین حال انتظار داشت از گناه دوری کرده و پایبند به انجام فرایض و عمل به دستورات دین باشد و از نتایج آن در زندگی بهره‌بردار، آن‌هم فریضه‌ای مانند نماز که به گواهی قرآن "سخت است مگر بر خاشعین".

در شرایطی که فضای مسموم رسانه و ماهواره و شبکه‌های اجتماعی به سهولت در اختیار خانواده‌ها و به ویژه جوان و نوجوان ما قرار دارد، آن‌هم با رنگ و لعابی چشم‌نواز و بسیار موافق با ذائقه‌ی آن‌ها، چگونه می‌توان انتظار داشت که این نسل با فریضه‌ای مانند نماز مانوس گردد و روح آن عمل‌عبادی چنان در زندگی‌اش جریان یابد که او را از این فضای به ظاهر جذاب و لذت‌بخش دور کند تا به مخاطرات مواجهه با آن گرفتار نشود!

بنابراین در گام اول، یکی از مهم‌ترین نکات، صیانت از این فضای است که در چند سال اخیر ذهن و روح جوانان ما را به تسخیر خود درآورده و با اشاعه افکار و رفتارهای ناهنجار، تأثیرات مخرب فراوانی را بر نسل جوان و امیدهای آینده کشور بر جای گذاشته است. همچنین آموزش فراگیر به جوانان و خانواده‌ها برای شناخت مخاطرات این فضا و شیوه‌ی صحیح مواجهه با آن از ضروریات است.

دومین گام رعایت کردن اصول و مبانی تربیت دینی و اسلامی در تربیت فرزندان، می‌تواند نقشی موثر در راه جلوگیری از تأثیر منفی فضاهای مجازی بر خانواده‌ها و فرزندان‌شان داشته باشد؛ چرا که خانواده‌های دیندار، بیشتر از خانواده‌های غیردیندار می‌توانند فرزندان خود را از تأثیر منفی فضاهای مجازی دور نگه دارند

کلام آخر

نماز، یک نیاز است، نیاز بنده به معبود! اما، نماز را نمی‌توان در جرگه‌ی نیازهای رایج افراد و جامعه‌ی مسلمانان دانست. این فریضه‌عبادی بزرگ، نقشی بسیار فراتر از نیازمندیهای رایج انسان‌ها بر عهده دارد. نماز را باید، مانند روح برای جسم انسان و یا همچون هوا در مقایسه با دیگر نیازهای حیاتی انسان دانست. اینکه قبول شدن سایر طاعات و عبادات و اعمال انسان، به قبول فریضه‌ی نماز منوط شده است و اینکه امر به برپایی نماز و ایستادگی بر آن از پیامبر صلوات الله علیه، مطالبه شده؛ «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا...» [۱۵] و یا اینکه ترویج نماز، نخستین حکم در برپایی حاکمیت صالحان منظور شده و اقامه و تأکید بر

حسن ادای آن بیش از هر فریضه ی واجب دیگری در قرآن کریم تکرار شده است، همه و همه ادله ی اثبات جایگاه والا و بی مانند این فریضه ی الهی است.

ترویج فرهنگ نماز در میان نسل جوان و نوجوان، کلید گسترش و اعتلای جایگاه این نعمت بزرگ الهی و استقرار آن در جایگاه مناسب و شایسته ی آن است. متولیان امر و متصدیان امور مرتبط با نسل جوان و نوجوان، در همه جا و همه وقت، از خانه و خانواده گرفته، تا مدرسه و دانشگاه، از محیط های ورزشی و تفریحی گرفته تا کوچه و خیابان، از متخصصان و عالمان دینی گرفته تا معلمان و اساتید در مدارس و دانشگاه ها و ... همه و همه باید خود را مخاطب حکم «اقیموا الصلاه» بدانند. شیوه های آموختن و برپا داشتن نماز و کیفیت بخشیدن و اعتلای آن را برای قشر نوجوان و جوان هموار سازند. به امور مربوط به نماز، مانند مسجد، نمازهای جماعت، ائمه جماعات، حضور قلب داشتن در نماز، برنامه های دینی، مفاهیم و معانی عبارات و حرکات و اعمال نماز و احکام نماز و نظایر این ها، جاذبه ببخشند و به معنای واقعی کلمه، فرهنگ نماز را ترویج نمایند.

منابع و مآخذ

- ❖ جعفریان یاسرح، خدایاری ن، حسن زاده ل. آسیب شناسی خانواده و فضای مجازی. مجله علوم تربیتی و روانشناسی. ۱۳۹۵؛ ۲(۴): ۱۵-۲۴.
- ❖ شعاع کاظمی م، مومنی جاوید م. آسیب‌های اجتماعی نوپدید با تأکید بر نظریه‌های بنیادی و راهکارهای پیشگیرانه. تهران: آوای نور؛ ۱۳۹۴، ۵۰.
- ❖ افخمی عقدا م، نعیم یاوری م، ملک ثابت ح، مهرپرور ا.ح، فلاحتی م، لاه م. بررسی رابطه آسیب‌های اجتماعی و کیفیت زندگی در شهر یزد. مجله علوم پزشکی دانشگاه شهید صدوقی یزد. ۱۳۹۴؛ ۲۴(۳): ۲۴۱-۵۰.
- ❖ داوری م، سلیمی ع. نماز و سازوکارهای پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی. چاپ دوم. تهران: انتشارات نهاد فرهنگی، ستاد اقامه نماز. انتشارات؛ ۱۳۹۶
- ❖ ساجدی ع، کوشا غ. نماز و آسیب‌های اجتماعی؛ با در نظر گرفتن طلاق، آسیب‌های جنسی و افول سرمایه اجتماعی. چاپ اول. نهاد فرهنگی، ستاد اقامه نماز؛ ۱۳۹۵.
- ❖ صدوق، محمد بن علی، الخصال، تصحیح علی‌اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۶۲ ش.
- ❖ صدوق، محمد بن علی، علل الشرائع، نجف، منشورات المكتبة الحیدریه.
- ❖ رحمت آبادی، اعظم (۱۳۹۳). فرهنگ سازی اقامه نماز در سیره پیامبر اکرم، مجله معرفت، شماره ۱۹۶، صص ۲۳-۳۷
- ❖ شیخ حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعه، قم: موسسه آل البيت علیهم السلام
- ❖ ساجدی، ابوالفضل؛ کوشا، غلام حیدر (۱۳۹۶). نماز و آسیب‌های اجتماعی (چاپ دوم)، تهران: موسسه فرهنگی انتشاراتی ستاد اقامه نماز
- ❖ بردبار حقیقی، ساناز؛ خانزاده، عباسعلی حسین (۱۳۹۶)، آسیب‌های اجتماعی شبکه‌های مجازی ماهواره، اولین همایش ملی آسیب‌های اجتماعی.
- ❖ رضوانی، امین؛ پریش، فریدون (۱۴۰۰)، مروری بر آسیب‌های فضای مجازی، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی بر روابط خانواده‌ها در پژوهش‌های خارج از کشور، دوفصلنامه علمی-تخصصی مطالعات هنر و رسانه، سال سوم، ش ۵، صص ۱۵۴-۱۲۳.
- ❖ شیوندی چلیچه، کامران؛ رمضی، فریدون (۱۳۹۹)، آسیب شناسی فضای مجازی و خانواده؛ تهدیدها و چالش‌ها، هشتمین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی.
- ❖ مشاک، مریم (۱۳۹۴)، بررسی نقش آسیب‌های فضای مجازی بر دانش آموزان و ارائه راهکارهایی جهت جلوگیری از این قبیل آسیب‌ها، اولین همایش: کنفرانس جهانی افق‌های نوین در علوم انسانی، آینده پژوهی و توانمندسازی
- ❖ رونقی، مرضیه (۱۳۹۶)، آسیب شناسی فضای مجازی، کنفرانس پژوهش‌های نوین ایران و جهان در روانشناسی و علوم تربیتی حقوق و علوم اجتماعی
- ❖ مظفری، یوسف؛ کوشا، سهیلا (۱۳۹۹)، سبک زندگی قرآنی و فضای مجازی، مجله علمی علوم اسلامی- انسانی، سال ششم، شماره ۲۳، ج ۱، صص ۲۳-۱۳.
- ❖ جعفریان یسار، حمید؛ خدایاری، ناهید؛ حسن زاده، لیلا (۱۳۹۵)، آسیب شناسی فضای مجازی و خانواده، نشریه مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی (مرکز توسعه آموزش‌های نوین ایران)، دوره دوم، شماره ۴، صص ۲۴-۱۵.

❖ معمار، ثریا؛ عدلی پور، صمد؛ خاکسار، فائزه (۱۳۹۱)، شبکه های اجتماعی مجازی و بحران هویت (با تاکید بر بحران هویتی ایران)، فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره اول شماره ۴، ۱۷۶-۱۵۵